

ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΟΥ ΣΥΝΕΧΙΣΤΗ ΤΗΣ ΧΡΟΝΟΓΡΑΦΙΑΣ ΤΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΣΚΥΛΙΤΣΗ

Όπως είναι γνωστό, τὸ ἔργο τοῦ Βυζαντινοῦ χρονογράφου τοῦ ἑνδεκάτου αἰώνα Ἰωάννου Σκυλίτση, ποῦ ὑπῆρξε, σύμφωνα μὲ τὰ χειρόγραφα ποῦ μᾶς διασώζουσι τὴ Χρονογραφία του, *κουροπαλάτης καὶ θρουγγάριος τῆς βιγλης* καὶ ποῦ ὁ Γεώργιος Κεδρηνὸς τὸν ἀναφέρει¹ στὸν πρόλογο τῆς Χρονογραφίας του ὡς *πρωτοβесиιάριον Ἰωάννην καὶ Θρακῆσιον τὸ ἐπώνυμον*, μᾶς ἔχει διασωθῆ σὲ δυὸ ομάδες χειρογράφων. Στὴν πρώτη ομάδα ἡ διήγησις φτάνει ὡς τὰ 1057 (=ἀνάρρησις τοῦ Ἰσακίου Κομνηνοῦ στὸ θρόνον), στὴ δεύτερη ἡ ἐξιστόρησις συνεχίζεται ἕως καὶ τὸ 1079². Γιὰ τὴν ἐρμηνεία αὐτοῦ τοῦ προβλήματος γινόνταν δεκτὸ παλαιότερα ὅτι ὁ Σκυλίτσης ἐπεξεργάστηκε δυὸ ἐκδόσεις τοῦ ἔργου του³. Τὴ γνώμη αὐτὴ τὴ δέχεται⁴ κατ' ἀρχὴν ὁ Krumbacher, καταλήγει ὅμως στὸ συμπέρασμα, ὅτι τὸ ζήτημα θὰ λυθῆ ὀριστικὰ μόνον μὲ τὴν ἀκριβέστερη ἐρευνα ὀλόκληρης τῆς χειρόγραφης παράδοσις τῆς Χρονογραφίας⁵.

Τελευταία ὁ Moravcsik δέχεται ὅτι ὁ Σκυλίτσης δὲν συνέχισε τὴ συγγραφὴ του πέρα ἀπὸ τὸ 1057 καὶ ὅτι ἡ *Συνέχεια* τῆς Χρονογραφίας του δὲν εἶναι παρὰ ἔργο κάποιου ἀγνωστοῦ Συνεχιστῆ. Ἔτσι ὁ Moravcsik ξεχωρίζει τὴν κυρίως Χρονογραφία ἀπὸ τὴ *Συνεχία* τῆς, ἀναφέροντας τὴ δεύτερη μὲ τὸν τίτλο: *Johannes Skylitzes Continuatus*⁶. Τὰ ἐπιχειρήματα στὰ ὁποῖα στηρίζεται ὁ Moravcsik γιὰ τὸ διαχωρισμὸ αὐτὸν εἶναι τὰ ἑξῆς: 1) Τὰ πιδὸ πολλὰ χειρόγραφα τῆς Χρονογραφίας μαρτυροῦν ρητὰ ὅτι τὸ ἔργο τοῦ Σκυλίτση φτάνει ἕως τὸ 1057· 2) ὁ χρονο-

¹ Κεδρηνὸς I 5, 4 (Βόνν.).

² Ὁ Σκυλίτσης ἢ ὁ ἀγνωστὸς μᾶς Συνεχιστῆς τῆς Χρονογραφίας του σταματᾷ τὴν ἐξιστόρησίν του στὸ σημεῖο ποῦ τερματίζεται καὶ ἡ Ἱστορία τοῦ Ἀτταλειάτη. Σχετικὰ μὲ τὸν Σκυλίτση καὶ τὸ ἔργο του βλ. *K. Krumbacher*, Ἱστορία τῆς βυζαντινῆς λογοτεχνίας, μεταφρ. *Γ. Σωτηριάδου*, τ. Α', Ἀθήνα 1897, σ. 741 κβ., *Gy. Moravcsik*, *Byzantinoturcica* 2, τ. Α', Βερολίνο 1958, σ. 335 κβ. καὶ *M. E. Colonna*, *Gli storici bizantini dal IV al XV secolo*, Νάπολη 1956, σ. 116 κβ., ὅπου καὶ ὅλη ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

³ Βλ. *Krumbacher*, ὁ.π., σ. 742.

⁴ Ὁ.π., σ. 741.

⁵ Ὁ.π., σ. 742.

⁶ *Moravcsik*, ὁ.π., σ. 340 κβ.

γράφος Γεώργιος Κεδρηνός, πού αντιγράφει κατά λέξη σχεδόν τὸν Σκυλίτση, δὲν προχωρεῖ πέρα ἀπὸ τὴ χρονολογία αὐτή· β) ὁ Σκυλίτσης δὲν ἀναφέρει στὸν πρόλογό του τὸν Μιχαήλ Ἀτταλαιάτη, ἐνῶ κατονομάζει ὅλες του τὶς πηγές, καί, καθὼς εἶναι γνωστό, ἡ *Συνέχεια* τοῦ Σκυλίτση δὲν εἶναι παρὰ ἀντιγραφή καὶ ἐπιτομὴ τοῦ ἱστορικοῦ ἔργου τοῦ Ἀτταλαιάτη¹.

Τὸ γεγονός ἔμως ἐστὶ τὰ περισσότερα χειρόγραφα μᾶς δίνουν τὸ 1057 ὡς ἔτος πού τερματίζεται ἡ ἀφήγηση τοῦ Σκυλίτση δὲν μπορεῖ νὰ ἔχη ἀποδεικτικὴ σημασία. Ὁ Γεώργιος Κεδρηνός ἐξ ἄλλου θὰ μπορούσε, ἂν ἤθελε νὰ προχωρήσῃ καὶ πρὸ πέρα ἀπὸ τὸ 1057, νὰ χρησιμοποιήσῃ καὶ ἄλλες, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ Σκυλίτση, νεώτερες πηγές, ὅπως πολὺ σωστὰ παρατηρεῖ ὁ Krumbacher². Τὸ ἐπιχείρημα ἐστὶ δὲν ἀναφέρεται στὸν πρόλογο τοῦ Σκυλίτση ὡς πηγὴ τοῦ ὁ Ἀτταλαιάτης δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀποτελέσῃ ἀπόδειξη, γιὰτὶ αὐτὴ ἡ παράλειψη θὰ μπορούσε νὰ ἐξηγηθῆ ἀπὸ τὸ γεγονός, ἐστὶ ὁ Σκυλίτσης θὰ συμπλήρωσε τὴ συγγραφὴ του ἀργότερα, χωρὶς νὰ ἀντιγράψῃ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ βέβαια τὴ Χρονογραφία του, ἀλλὰ συνεχίζοντάς τιν ἀπὸ τὸ σημεῖο στὸ ὁποῖο εἶχε σταματήσει.

Τὴ λύση τοῦ ζητήματος, ἂν δηλ. ὁ Σκυλίτσης ἐπεξεργάστηκε καὶ μιὰ δεύτερη ἐκδοσὴ τῆς Χρονογραφίας του ἢ ἂν ἡ *Συνέχεια* τῆς ὀφείλεται σὲ κάποιον ἀγνωστό μας Συνεχιστὴ, νομίζω ἐστὶ μπορεῖ νὰ προωθήσῃ ἡ ἐξῆς παρατήρηση. Στὴ σ. 738, 19-739, 4 τῆς *Συνέχειας* (Κεδρηνός II, Βόνν.) διαβάζομε τὰ ἀκόλουθα: «ὁ δὲ Μιχαήλ (=Μιχαήλ Ζ΄ Παρρινακῆς) τὴν τρίχα κειράμενος ψήφω τοῦ πατριάρχου καὶ τῶν μητροπολιτῶν χειροτονεῖται Ἐφέσου ἀρχιερεὺς. Ἀπαξ μέντοι μόνον ἐν ἐκείνῃ ἐφοίτησε, καὶ ὑποστρέψας ἔμεινεν ἐν τῇ τοῦ Μανουήλ μονῇ χερσὶν ἰδίαις ἐργαζόμενος. Ἐτιμήθη δὲ διαφερόντως ὑπὸ τοῦ μετὰ ταῦτα βασιλεύσαντος, Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ, ἐφ' οὗ δὴ καὶ ἐκοιμήθη, τὴν ἑαυτοῦ σύζυγον Μαρίαν μετὰ τὴν τοῦ Βοτανειάτου καθαίρεσιν μοναχὴν γενομένην συμπαθείας τῶν εἰς αὐτὴν ἐπαισμένων ἀξιώσας ἐν τῇ τελευτῇ».

Ἡ φράση ὑπὸ τοῦ μετὰ ταῦτα βασιλεύσαντος μπορεῖ νὰ σημαίνει δυὸ πράγματα: ἢ «ὑπὸ τοῦ μετὰ ταῦτα ἀνελθόντος εἰς τὸν θρόνον» (=ἐναρκτικὸς ἀόριστος), πράγμα πού, ἂν καὶ εἶναι κάπως ἀπίθανο—σὲ σχέση μὲ τὰ συμφραζόμενα—δὲν μπορεῖ ἔμως καὶ νὰ ἀποκλεισθῆ ἐντελῶς, ἢ νὰ σημαίνει, «ὑπὸ τοῦ ἤδη βασιλεύσαντος», ὅποτε πρέπει νὰ δεχθοῦμε ἐστὶ τὴν ὥρα πού γίνεται ἡ συγγραφὴ τῆς *Συνέχειας* δὲν εἶναι πιά αὐτοκράτορας ὁ Ἀλέξιος Κομνηνός. Στὴν τελευταία αὐτὴ περίπτωση, ἂν δηλ. τὸ βασιλεύσαντος ὑποδηλώνει συμπληρωμένη τὴ

¹ Πρέπει ἔμως ἀπὸ τώρα νὰ παρατηρήσω ἐστὶ περιέχει καὶ πληροφορίαι πού δὲν ὑπάρχουν στὸν Ἀτταλαιάτη. Ἐτοιμάζω ἤδη μιὰ σχετικὴ ἐργασία.

² Krumbacher, ὁ.π.

Βασιλεία τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ, θὰ πρέπει νὰ τοποθετήσωμε τὴ συγγραφή τῆς *Συνέχειας* ὕστερα ἀπὸ τὸ 1118.

Τὴν ἀποψη εἶτι ἡ μετοχὴ βασιλεύσαντος σημαίνει στὸ παραπάνω χωρίο «αὐτὸν ποὺ βασίλευσε πιά» κι' ὄχι «αὐτὸν ποὺ ἀνέβηκε στὸ θρόνον» τὴν ἐνισχύει νομίζω τὸ γεγονός εἶτι καὶ ἄλλοι οἱ συγγραφῆς τῆς *Συνέχειας* χρησιμοποιοῦν τὸν ἀόριστο βασιλεύσαντος ὡς ληκτικὸ ἀόριστο. Ἔτσι μιλώντας γιὰ τὸν δεύτερο γάμο τοῦ αὐτοκράτορα Βοτανειάτη, λίγο πιὸ πάνω ἀπὸ τὸ μνημονευμένο χωρίο, μᾶς λέει εἶτι, ἐνῶ οἱ ὑποψήφιος νύφες ἦταν πολλές, ὁ Βοτανειάτης «μίαν ἤροῖτο τῶν δύο, ἣ τὴν τοῦ Δούκα σύζυγον καὶ αὐθις τοῦ Διογένοους Εὐδοκίαν ἣ τοῦ Ἐναγχοῦ βασιλεύοντος Μαρίαν τὴν ἐξ Ἀλανῶν» (Κεδρηγός II 738, 10-12 Βόνν.). Ἐχοντας ἔμως ὑπ' ὄψην μου δλόκληρη τὴ χειρόγραφη παράδοση τῆς *Συνέχειας*¹, παρατήρησα εἶτι ἀπὸ τὰ πέντε χειρόγραφα τῆς² τὰ Vind. hist. gr. 35, Marcian. VII, 12 καὶ Ambros. 912 (c 279) στὴ θέση τοῦ βασιλεύοντος παρέχουν βασιλεύσαντος³, γραφὴν ποὺ πρέπει, νομίζω, νὰ γίνῃ δεκτὴ στὴ μελλοντικὴ κριτικὴ ἐκδοση, γιὰ τὸ χφ Vind. hist. gr. 35, ποὺ εἶναι καὶ τὸ ἀρχαιότερο (12^{ου} αἰ.), μᾶς διασώζει καὶ τὴν καλύτερη παράδοση τοῦ κειμένου. Ἡ μετοχὴ βασιλεύσαντος στὸ σημεῖο αὐτὸ δὲν μπορεῖ μὲ κανένα τρόπο νὰ δηλώνη: «τὸν ἀνελθόντα εἰς τὸν θρόνον», ἀλλὰ αὐτὸν ποὺ τελείωσε πιά ἡ βασιλεία του. Εἶναι λοιπὸν πολὺ λογικὸ νὰ ὑποθέσωμε εἶτι ὁ Σκυλίτσης ἢ ὁ Συνεχιστὴς τῆς Χρονογραφίας του χρησιμοποίησε τὴ μετοχὴ βασιλεύσαντος δώδεκα στίχους πιὸ κάτω, αὐτὴ τὴ φορὰ γιὰ τὸν Ἀλέξιο Κομνηνόν, στὴν ἴδια ἀκριβῶς χρῆση. Ἡ χρῆση αὐτὴ ἀλλωστε ταιριάζει ἀπόλυτα μὲ τὰ συμφραζόμενα⁴.

¹ Τελευταία ὁ Α. Pertusi στὴ μελέτη του: Per la critica del testo della «Storia» di Michele Attaliato (Jahrbuch der Österr.-byzantin. Gesellschaft, 7 [1958] σ. 59-63), ξεκινώντας ἀπὸ τὸ γεγονός, εἶτι ὁ συγγραφεὺς τῆς *Συνέχειας* ἀντιγράφει σὲ πολλὰ σημεῖα τὸν Ἀτταλειάτη, καταλήγει στὸ συμπέρασμα εἶτι θὰ πρέπει νὰ προηγηθῇ ἡ κριτικὴ ἐκδοση τῆς *Συνέχειας* ἀπὸ τὴν κριτικὴ ἐκδοση τοῦ ἱστορικοῦ ἔργου τοῦ Μιχαὴλ Ἀτταλειάτη, ὥστε νὰ χρησιμοποιηθῇ κατὰ τὴν κριτικὴ ἀποκατάσταση τοῦ κειμένου τοῦ τελευταίου κοντὰ στὰ δύο χειρόγραφα του καὶ τὸ κείμενο τῆς *Συνέχειας*. Καθὼς ἀσχολοῦμαι ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ 1960 (B. Z. 53, 1960, σ. 286) μὲ τὴν προπαρασκευῆ τῆς κριτικῆς ἐκδοσης τοῦ Ἀτταλειάτη, ἔχω ἤδη ἐτοιμάσει καὶ τὴν κριτικὴ ἐκδοση τῆς *Συνέχειας*.

² Βλ. Moravcsik, δ.π., σ. 340. Μεταξὺ τῶν πέντε δὲν συμπεριλαμβάνονται τὰ: Vatic. gr. 1204, Barb. 238 καὶ Paris. 1721, ποὺ δὲν εἶναι παρὰ ἀπόγραφα τοῦ Vatic. gr. 161, ἐνῶ τὸ χφ. 40 τῆς Γενναδείου Βιβλιοθήκης εἶναι ἀπόγραφο τοῦ Paris. 1721.

³ Τὸ χφ Vatic. gr. 161 εἶναι ποὺ μᾶς παρέχει βασιλεύοντος. Ἀπόγραφο ἔμως τοῦ χφ αὐτοῦ εἶναι τὸ Paris. 1721 ἀπ' ὅπου γίνεταί ἡ Παρισινὴ ἐκδοση τῆς *Συνέχειας* (βλ. Moravcsik, δ.π., σ. 341). Τὸ χφ Vind. hist. gr. 74 εἶναι δυστυχῶς ἄλλιπές στὸ τέλος.

⁴ Βλ. ἀκόμη καὶ σ. 677, 8-13 τῆς *Συνέχειας* ὅπου διαβάζομε: «ἐπ' αὐτοῦ

“Όπως όμως είναι γνωστό, ο Σκυλίτσης ζή στὸ β' μιστὸ τοῦ ἑνδεκάτου αἰώνα καὶ εἶναι σύγχρονος τοῦ Ψελλοῦ, καθὼς ὁ ἴδιος δηλώνει στὸ ἔργο του¹. Οἱ τελευταῖες μας πληροφορίες γιὰ τὸ ἀτομὸ τοῦ φτάνουν στὰ 1092, ἐφόσον ταυτίσωμε τὸν «Ἰωάννην Θρακῆσιον», ποῦ ἀφιερώνει αὐτὸ τὸ ἔτος ἕνα νομικὸ σύγγραμμα στὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξιο Κομνηνόν, μὲ τὸν Σκυλίτση, ποῦ, καθὼς εἶδαμε, ὁ Κεδρηνὸς στὸν πρόλογο τῆς Χρονογραφίας τοῦ τὸν ἀναφέρει ὡς *πρωτοβεσιτάριον Ἰωάννην Θρακῆσιον τὸ ἐπώνυμον*, ταυτισμὸ ποῦ δὲν ὑπάρχει κανένας λόγος νὰ μὴ κάνωμε καὶ ποῦ δέχεται καὶ ὁ Moravcsik. Ἐν ἵσχυρὸν ἢ μετοχὴ βασιλεύσαντος σημαίνει: «αὐτὸν ποῦ βασίλευε πιά» καὶ θὰ πρέπη, καθὼς εἶδαμε, γιὰ τὸ λόγο αὐτὸν νὰ τοποθετήσωμε τὴ συγγραφὴ τῆς *Συνέχειας* ὕστερα ἀπὸ τὸ 1118, τότε ὀδηγοῦμαστε στὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ *Συνέχεια* αὐτὴ εἶναι ἀπίθανο νὰ ἔχη γραφῆ ἀπὸ τὸν Σκυλίτση, ποῦ θὰ ἔπρεπε στὴν ἀντίθετη περίπτωση νὰ ζῆ ἕως τότε, ἐνῶ ὁ Krumbacher τοποθετεῖ τὸ θάνατό του λίγο καιρὸ ὕστερα ἀπὸ τὸ 1081² καὶ ὁ Moravcsik στὰ τελευταῖα χρόνια τοῦ ἑνδεκάτου αἰώνα³. Στὸ σημεῖο όμως αὐτὸ θὰ πρέπη νὰ σημειωθῆ ὅτι τόσο ὁ Krumbacher ὅσο καὶ ὁ Moravcsik ἔδρισαν τὸ χρόνον τοῦ θανάτου τοῦ Σκυλίτση ἀπὸ μόνον τὸ γεγονὸς, ὅτι ὁ τελευταῖος ὑπῆρξε σύγχρονος τοῦ Ψελλοῦ. Ἐπειὶ ὁ Krumbacher, θεωρώντας τὸ 1078 ὡς ἔτος θανάτου τοῦ Ψελλοῦ⁴, τοποθετεῖ τὸ θάνατον τοῦ Σκυλίτση λίγο καιρὸ, ὅπως εἶδαμε, ὕστερα ἀπὸ τὸ 1081, ἐνῶ ὁ Moravcsik, ποῦ δέχεται τὸ 1096 ἢ 1097 ὡς ἔτος θανάτου τοῦ Ψελλοῦ⁵, ὑποθέτει ὅτι ὁ Σκυλίτσης πρέπει νὰ πεθαίνῃ στὰ τελευταῖα χρόνια τοῦ 11ου αἰώνα. Ἐχω όμως τὴ γνώμη, ὅτι ἡ γνωστὴ μας φράση τοῦ προλόγου τῆς Χρονογραφίας τοῦ Σκυλίτση «καὶ ὁ καθ' ἡμᾶς ἕπατος τῶν φιλοσόφων καὶ ὑπέριμνος ὁ Ψελλός», ποῦ ἀναμφισβήτητα ὑπονοεῖ ὅτι ὁ Ψελλὸς καὶ ὁ Σκυλίτσης ὑπῆρξαν σύγχρονοι, δὲν δηλώνει βέβαια ὅτι ὑπῆρξαν καὶ συνομήλικοι. Τὴ φράση αὐτὴ, καθὼς εἶναι φυσικὸ νὰ ὑποθέσωμε, θὰ μπορούσε νὰ τὴ γράψῃ καὶ κάποιος ἀρκετὰ νεώτερος τοῦ Ψελλοῦ. Στὴν τελευταία αὐτὴ περίπτωση, ἂν δε-

τοῖνον τοῦ βασιλέως (= Ρωμανὸς Δ' Διογένης) ἤρξαντο Ρωμαῖοι ἀντοφθαλμίσειν καὶ πρὸς τὸ γενναϊότατον ἀναφέρειν λόγον καὶ συνίστασθαι πρὸς ἀντίθεσιν, ἐπεὶ τὰ γε κατὰ τοὺς προσηχῶς βασιλεύσαντας, πλὴν ἐπιθείξεως μόνης καὶ πλήθους συναγωγῆς, ἐν οὐδενὶ καρτερῶς πρὸς μάχην συνέρραξαν».

¹ «Ἐπεχείρησαν μὲν γάρ τινες, ὅσον ὁ Σικελιώτης διδάσκαλος καὶ ὁ καθ' ἡμᾶς ἕπατος τῶν φιλοσόφων καὶ ὑπέριμνος ὁ Ψελλός, καὶ πρὸς τούτοις ἕτεροι» (Κεδρηνὸς I, σ. 4, ὑποσημ., Βόνν.).

² Krumbacher, δ.π., σ. 741.

³ Moravcsik, δ.π., σ. 335.

⁴ Krumbacher, δ.π., τ. Β', Ἀθήνα 1900, σ. 57.

⁵ Moravcsik, δ.π., σ. 437.

χθοῦμε τὸ 1096 ἢ 1097 ὡς ἔτος τοῦ θανάτου τοῦ Ψελλοῦ, τίποτε δὲν ἀποκλείει νὰ δεχθοῦμε ὅτι ὁ Σκυλίτσης ἐπέζησε τοῦ θανάτου τοῦ αὐτοκράτορα Ἀλεξίου Κομνηνοῦ καὶ συνεπῶς θὰ μπορούσε νὰ γράψῃ καὶ τὴ *Συνέχεια* τῆς Χρονογραφίας του.

Θὰ πρέπει στὸ σημεῖο αὐτὸ νὰ προσθέσω μιὰ σημαντικὴ πληροφορία ποὺ ἀντιτίθεται στὴ γνώμη, ὅτι ὁ Σκυλίτσης δὲν συνέχισε τὴ συγγραφή τῆς Χρονογραφίας του καὶ πέρα ἀπὸ τὸ 1057. Τὴν πληροφορία αὐτὴ τὴν ὀφείλομε στὸν χρονογράφο Ἰωάννη Ζωναρᾶ, ποὺ ζῆ στὸ α' μισὸ τοῦ δωδεκάτου αἰώνα¹, καὶ ποὺ χρησιμοποιώντας ὡς πηγὴ γιὰ τὴ Χρονογραφία του τὴ *Συνέχεια* τοῦ Σκυλίτση τὴ μνημονεύει ὡς ἔργο τοῦ τελευταίου². Ἔτσι διαβάζομε: «Ὁ δὲ γε Θρακῆσιος θηροῦν κάκεινος τὸν βασιλέα (= Ἰσαάκιον Κομνηνὸν) ἰστόρησε περὶ τὴν Νεάπολιν, σὺν δ' ἐπιφανῆναι ποθεν τὴν θάνατον φρικτόν, καὶ τὸν Κομνηνὸν ἐνδεωκότα τῷ ἔπρω τὸν χαλινὸν διώκειν τὸν σὺν» (ἔκδ. L. Dindorf, Λειψία 1871, IV, 18, 7). Ὅπως ἀνάφερα ἤδη στὴν ἀρχή, ὁ Σκυλίτσης μνημονεύεται ἀπὸ τὸν Κεδρηνὸ ὡς Ἰωάννης Θρακῆσιος. Ἐπειδὴ ὅμως δὲν μπορούμε νὰ ἀποκλείσωμε τὴν πιθανότητα ὅτι ὁ Ζωναρᾶς, παρόλο ποὺ βρῆσκαται χρονικὰ πολὺ κοντὰ στὸν Σκυλίτση, εἶναι δυνατὸ καὶ νὰ πλανήθηκε, καὶ χρησιμοποιώντας κάποιον χειρόγραφο ποὺ θὰ περιεῖχε τὴ Χρονογραφία τοῦ Σκυλίτση καὶ τὴ *Συνέχειά* της, ποὺ πρέπει συνεπῶς νὰ ἔχη γραφῆ μεταξὺ τοῦ 1118 καὶ τοῦ χρόνου κατὰ τὸν ὅποιον ὁ Ζωναρᾶς συγγράφει τὴ Χρονογραφία του, ἀπέδωσε στὸν Σκυλίτση, ὅπως καὶ οἱ μεταγενέστεροι, αὐτὴ τὴ *Συνέχεια*, γι' αὐτὸ τὸ λόγῳ, ἔχω τὴ γνώμη, ὅτι θὰ πρέπει νὰ καταλήξωμε στὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ ὀριστικὴ λύση τοῦ ζητήματος σχετικὰ μὲ τὸ πρόσωπο τοῦ Συνεχιστῆ τῆς Χρονογραφίας τοῦ Σκυλίτση ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴ γλωσσικὴ μελέτη καὶ τὴ μελέτη τοῦ ὕφους γενικότερα μεταξὺ τῆς Χρονογραφίας καὶ τῆς *Συνέχειάς* της, μελέτη ποὺ θὰ χρειαστῆ νὰ γίνῃ παράλληλα μὲ τὴν κριτικὴ ἔκδοση τῆς Χρονογραφίας.

Θεσσαλονίκη
Σπουδαστήριον Μεσαιωνικῆς
Ἑλληνικῆς Φιλολογίας

ΕΥΔ. Θ. ΤΣΟΛΑΚΗΣ

¹ Ὁ.π., σ. 344.

² Μιλώντας γιὰ τὴν ἀσθένεια τοῦ Ἰσαακίου Κομνηνοῦ, ποὺ ἐπέφερε καὶ τὸ τέλος τοῦ αὐτοκράτορα αὐτοῦ, ὁ Ζωναρᾶς, ἀφοῦ ἀναφέρει πρῶτα τὰ ὅσα ἱστορεῖ ὁ Ψελλός, χρησιμοποιεῖ ὀκτώ ὡς πηγὴ του καὶ τὴ *Συνέχεια* τοῦ Σκυλίτση. Ἔτσι γράφει: «Ἄλλ' ἤδη ρητέον καὶ ὅπως τὴν βασιλείαν ἀπέθετο (= Ἰσαάκιος Κομνηνός), εἰ καὶ μὴ συμφρονόσιν οἱ συγγεγραφότες περὶ αὐτοῦ. Ὁ μὲν γὰρ πολὺς τὴν γλώτταν Ψελλός . . . ὁ δὲ γε Θρακῆσιος» (L. Dindorf, Λειψία 1871, IV, 18, 7). Γιὰ τὴ σχετικὴ διήγησιν βλ. Ψελλός (Renauld) II, Ἰσαάκιος Κομνηνός LXXIII καὶ Κεδρηνός II (*Συνέχεια* Σκυλίτση), σ. 647, 11 - 17 (Βόνν.).